

JUHLAJULKAISU

MATTI YLÖSTALO

1917 · 4/2 · 1987

SUOMALAINEN LAKIMIESYHDISTYS

VAMMALA 1987. VAMMALAN KIRJAPAINO OY

ISSN 0356-7222

ISBN 951-855-087-5

ISBN 978-951-855-870-8 (PDF)

Tidpunkten för beräklandet av skadeståndets belopp

I. Från den tidpunkt då en skadeförorsakande händelse inträffat förflyter det en kortare eller längre tid tills saken slutligt reglerats genom utbetalande av ersättningsbeloppet till den skadelidande. Under denna tid kan skadan, främst den skadade egendomens värde undergå förändringar. Under långa tider har vi haft en kraftig inflation och under sådana förhållanden är det i den skadeståndsskyldiges intresse att betala enligt möjligast tidiga tidpunkt och i den skadeståndsberättigades intresse att få betalt enligt möjligast sena tidpunkt. Prisfluktuationer av mera invecklat slag har dock alltid förekommit och under senare tid, då inflationstakten varit låg, har vi fått se hur världsmarknadsprisen på ädla metaller och råvaror, främst råolja, åkt berg- och dalbana och hur dessa fluktuationer gett utslag även i privatekonomin. I en sådan situation är parternas intressen inte lika entydiga som vid fortgående inflation, utan det kan, om tvisten avgöres i en utdragen rättegång, i värsta fall bli något av rysk rulett över valet av yrkanden och bestridanden. Kvar står dock det juridiska problemet att bestämma värderingstidpunkten. Problemet är civilrättsligt, men det har även en nära anknytning till proceduren. Om fastställandet av skadeståndet går snabbt genom förefintliga försäkringar eller ett ändamålsenligt rättegångsförfarande förkortas tiden från skadevållande till betalning och problemet uppkommer sällan. Helt försvinner det dock inte, t.ex. vid sådana fall då skadan framträder eller upptäcks först senare, och invecklade tvistiga fall kan aldrig lösas i en handvändning.

II. Skadeståndslagen 31. 5. 1974 innehåller i 5 kap. stadganden under rubriken »Skada som skall ersättas». Något stadgande som direkt skulle beröra tidpunkten för värdebestämningen ingår inte i kapitlet. Sådana stadganden ingick inte heller i det vid skadeståndslagens ikraftträdande upphävda 9 kap. strafflagen om skadestånd på grund av brott.

Lagen 12. 5. 1933 om försäkringsavtal har i 37 § 1 mom. ett stadgande, att värdet av gods som skadats eller förstörts anses motsvara

vad det omedelbart före försäkringsfallet skulle ha kostat som nytt med avdrag för värdeminskning på grund av ålder och användning.

Inom jordlagstiftningen finns vissa stadganden om värderingstidpunkten. Enligt lagen 29. 7. 1977 om inlösen av fast egendom och särskilda rättigheter 44 § 2 mom. skall ersättningen för inlöst egendom som huvudregel bestämmas enligt värdet vid tidpunkten för avkunnandet av inlösningsbeslutet. Värderingen skall ofta låsas vid planerings- eller inlösningsläget vid en tidigare tidpunkt, men enligt bl.a. 30 § 3 mom. och 31 § 2 mom. skall dock förändringar i den allmänna prisnivån beaktas fram till inlösningsförrättningens avslutande. Även vid fastställandet av ersättningar enligt lagen 21. 5. 1954 om allmänna vägar 9 kap. är huvudregeln, att värdet bestämmas enligt prisläget vid förrättningens avslutande.

III. I den juridiska litteraturen har frågan behandlats ett flertal gånger, vanligen rätt kortfattat och ibland ur särskild synvinkel.¹ Värderingen har man mot en straffrättslig bakgrund tagit den brottsliga handlingen som utgångspunkt eller m.a.o. den tidpunkt då skadan inträffat, men stannat för att tidpunkten för dom i skadeståndsmålet är huvudregel. Från denna huvudregel har man varit villig att göra undantag. Åsikterna varierar dock. Sålunda menar *Wilhelmsson*² att undantag från tiden för domslutet kunde göras endast genom jämkning av skadeståndet med stöd av 2 kap. 1 § 2 mom. skadeståndslagen. *Routamo — Hoppu* å sin sida pläderar för att utgångspunkten är värdet då skadan inträffar och till ett sålunda konstaterat belopp kunde man lägga i 5 kap. 5 § skadeståndslagen nämnda »andra omkostnader» — alltså utöver värdeminskning och minskning i inkomst eller uppehälle.

Utgångspunkten för samtliga författare har varit principen om full ersättning. Den skadelidande skall bli ekonomiskt ställd så som om ingen skada skett. Resonemangen har, ingalunda orealistiskt förts utgående från ett läge med kraftig inflation. När man beaktat nominalismen, dvs. principen att en mark är en mark har rättsläget ofta upplevts som en konflikt mellan principen om full ersättning och den nominalistiska principen. Principen om full ersättning ligger på ett rätt abstrakt plan. Den kan därför visserligen ange en riktning för resonemanget och

¹ Se *Björn Nybergh*, Värdeförändring och skadeståndsberäkning i brottmål, JFT 1956 s. 139 ff. och därtill ansluten diskussion i Juridiska föreningen, JFT 1957 s. 296 f., *Kivimäki*, Mikä ajankohta on pantava omaisuusvahingon arvioimisen pohjaksi?, JFT 1962 s. 141 ff., *Saxén*, Skadeståndsrätt, Åbo 1975, s. 280 och Tillägg till Skadeståndsrätt, Åbo 1983, s. 438 f., *Wilhelmsson*, Skall inflationen beaktas vid skadeståndsberäkningen?, JFT 1975, s. 150 ff., *Routamo — Hoppu*, Suomen vahingonkorvausoikeus, Vaasa 1977, s. 274 ff.

² A.a.s. 158

Tidpunkten för beräkandet av skadeståndets belopp

en trend för lösningarna, men man kan inte från principen som sådan sluta sig till lösningen av enskilda fall. För det ändamålet måste man välja mellan olika alternativa lösningar som alla i och för sig kunde anses motsvara principen om full ersättning.

IV. I detta sammanhang skall inte behandlas förutsättningarna för att skadeståndsskyldighet inträder. Det är tillfyllest att konstatera, att den vanligaste grunden är vårdslöshet, culpa, på skadeförorsakarens sida, dvs. hans beteende avviker från normalt godtagbart handlande i ifrågavarande situation. Ifall skadeståndsskyldighet inträder utan culpa, dvs. ansvaret är strikt, anslutar det sig i regel till näringsverksamhet som skadeförorsakaren utövar. I vartdera fallet är anknytningen nära till den skadeförorsakande handlingen eller underlåtelsen och i sistnämnda fall t.o.m. till en tidigare tidpunkt. Då man inte kan räkna med anteciperade skador är den tidigaste tänkbara värdetidpunkten den skadeförorsakande handlingen. Skadan uppkommer inte alltid omedelbart utan först en tid efter den skadeförorsakande händelsen. Skadan kan ibland vara dold så att den skadelidande inte upptäcker den inträffande skadan, t.ex. varor har stulits eller försnillats i ett lager. I de tidigare nämnda situationerna har den skadelidande ännu inte kunnat kräva ersättning då han inte känt till sin förlust. Följande tidpunkt är framställandet av krav på skadestånd, antingen privat eller genom stämning eller dyl. Slutligen kan man anknyta värderingen till fastställandet av beloppet, d.v.s. domstolens avgörande. Fastställandet av det slutliga beloppet kan inte anförtros utskökningsmyndigheterna och man kan därför utesluta betalningstillfället som värdetidpunkt.³

Före en diskussion av argument för och emot olika värdetidpunkter skall här göras en analys av skilda slags skador.

V. Någon allmän indexbindning finns inte utan tvärtom har i lagstiftningen intagits en snäv inställning till indextänkande. Sålunda ingår i lagen om begränsning av användningen av indexvillkor 22. 12. 1978 långtgående förbud mot indexklausuler i avtal. Lagstiftningen av dylikt innehåll är temporär, men har i praktiken visat sig mycket bestående. Med en sådan legislativ bakgrund är det klart att någon upp- eller nedvärdering av penningfordringar inte kan komma i fråga. Nominalismen gör sig här gällande. Om en skada direkt har konkretiserats i penningar

³ Enligt lagen om vissa underhållsbidrags bindande vid levnadskostnaderna 16. 12. 1966 skall underhållsbidrag, som någon ålagt eller förbundit sig att periodiskt utge, höjas enligt motsvarande stegring i levnadskostnadsindex. Detta gäller med stöd av 3 § även underhållsbidrag enligt skadeståndslagen. Justeringen företas årligen av socialmyndigheterna på basen av levnadskostnadsindex och det är en rent matematisk kalkyl utan något värderingsmoment.

uppkommer därför inte något värderingsproblem. Har penningar förskräntats under en längre tid är det uppenbart att de tidigare förskräntade beloppen i regel varit »bättre pengar» än motsvarande markbelopp som förskräntats senare eller vid den tidpunkt förskräntningen uppdagades. Någon justering av skadeståndet skall dock inte ske utan ersättningen utgör summan av de nominella belopp som vid var tid förskräntats.

Har skadefallet förorsakat direkta kostnader, vid personskada t.ex. sjukvårdskostnader, resekostnader, begravningskostnader, och vid sakskada reparations- eller återanskaffningskostnader, och har kostnaden redan erlagts eller åtminstone debiterats den skadelidande sker inte någon omvärdering utan skadeståndet utgör summan av de nominella kostnadsbeloppen. Har kostnaden ännu inte konkretiserats på ovannämnt sätt måste däremot en värdering ske. Till denna fråga återkommes senare. En framtida kostnad kan ibland kapitaliseras för undvikande av nya processer. Kapitaliseringen sker i så fall till dagsvärde utan något försök att förutspå kostnadsutvecklingen, något som skulle ställa sig omöjligt (jfr *HD 1978 II 105*).

När en skada leder till bortfall av inkomst företar man en rekonstruktion av den sannolika inkomsten utan skada och fråndrar den skadelidandes inkomst trots skadan. Rekonstruktionen sker med beaktande av kända fakta såsom löneförhöjningar enligt kollektivavtal. Värdetidpunkten kommer således att vara rörlig och kontinuerligt ändras från skadans inträde tills arbetsförmögenheten upphör, dock senast till domstolens avgörande. Om ersättningen är periodisk inträder efter domslutet en indexbindning på tidigare nämnt sätt. Inkomstbortfall inträder inte enbart vid personskada utan kan även förekomma vid t.ex. sakskada, som ersättning för stådagar för fordon eller maskin, och vid intrång i immaterialrätter som utebliven licensavgift. Även i dessa fall är värderingen i princip kontinuerlig fastän den i praktiken vanligen är i så hög grad skönsmässig att värderingsprincipen inte framträder.

Beträffande immateriella skador såsom ersättning för sveda och värk, bestående lyte och men, lidande och annat förfång o.dyl. kan man konstatera att ersättningsbeloppen är synnerligen skönsmässiga. Därför är värdetidpunkten vanligen ointressant och huvudintresset inriktas på den allmänna nivån för ersättningar av ifrågavarande slag. Undantag utgör de fall där man på basen av försäkring skall tillämpa från tid till annan ändrade taxor, av vilka de viktigaste är trafikskadenämndens rekommendationer och normer, som årligen utges i ny upplaga. Normgivande är därvid den taxa som gäller när målet avgöres i underrätt (*HD 1979 II 76*).⁴

Tidpunkten för beräkandet av skadeståndets belopp

VI. Värderingsproblemen kommer således främst att inträda vid saksador som ännu inte konkretiserats i en kostnad.

Tidigare konstaterades att enligt stadganden i jordlagstiftningen avgörande värdetidpunkt är förrättningens avslutande. Det är därför konsekvent att i *HD 1968 II 69* ersättningen för gatumark, som inlösts enligt 71 § 2 mom. byggnadslagen, bestämts enligt prisläget vid tiden för underrättens avgörande. I dessa och liknande fall gäller ersättningen fast egendom, som i regel är avsedd för bestående användning och där täckningsköp i egentlig mening inte är möjligt. Den kan vidare konstateras, att bestående nedgång av jordvärdet är sällsynt.

Tidigare fastslogs att en kostnad, t.ex. en reparationskostnad vid sakskada som konkretiserats ersättes med detta belopp. Om täckningsköp eller annan ersättande anskaffning varit möjlig är tidpunkten för en sådan anskaffning därför uppenbarligen av betydelse. Denna omständighet understrykes av att den skadelidande förutsättes vara solvent för en täckningsanskaffning.⁵ Anknytes värderingen till nämnda, verkliga eller tänkta händelse kan regeln gälla principiellt lika vid värdestegring och värdenedgång. I överensstämmelse, eller i vart fall inte i strid med en sådan tankegång är *HD 30. 6. 1954/2235a*,⁶ där ersättningen för stenkol, som stulits ur sjöfartsstyrelsens lager, bestämdes enligt prisläget då tillgreppet upptäcktes — och sjöfartsstyrelsen följaktligen kunnat göra täckningsköp. En fördel av en tidigare värdetidpunkt är, att den ekonomiska skillnaden sannolikt blir mindre mellan direkt förlust i penningar, konkretiserade kostnader och värderad sakskada.

Det kan ibland vara svårt att bestämma tidpunkten för ett täckningsköp. Är det fråga om dagligvaror, som kontinuerligt konsumeras i ett hushåll, eller varor som en näringsidkare fortlöpande omsätter kan man i regel utgå från, att täckningsköpet skett snart efter det skadan skett (eller upptäckts) och värdetidpunkten kommer då att ligga nära skadefallet. Kan tidpunkten inte fastställas på detta sätt men om det ändå är sannolikt att ersättande anskaffning i någon form kommer att ske är ett argument, att anskaffningen sker inom rimlig tid. I praxis är man

⁴ I målet hade en person skadats i trafikolycka 1966. RR dömde ersättning för bestående lyte och men enligt trafikskadenämndens dågällande normer 1972. HD tillämpade samma normer i sin dom 1979 efter omröstning 3—2. Minoriteten tillämpade normerna för 1979. — Om yrkandet förkastats i underrätt men godkännes i högre instans är sannolikt avgörande den tidpunkt då ersättningen först fastställdes.

⁵ Se t.ex. *Portin*, Om köparens dröjsmål, Helsingfors 1962, s. 84 och där angivna. Jfr *HD 1972 II 64* och *1979 II 137*, i vilka fall ersättning för verkliga räntekostnader inte utdömts utan endast laga ränta.

⁶ Rättsfallet är närmare refererat av *Björn Nybergh* a.a.s. 143.

inte snar med att fastslå en tidsgräns, utan man är villig att ge den skadelidande rätt rundligt spelrum för utredande av olika alternativ och underhandlingar med skadevållaren. En följd härav är, att om värdet stiger under tiden växer även skadeståndets belopp. Konsekvensen synes kräva att även en värdenedgång påverkar skadeståndet, men det är tänkbart att man är villig att på vagare utredning anse att täckningsköp skett.

I vissa situationer är det klart att täckningsköp inte skett och inte kommer att ske fastän det skulle vara möjligt. Detta kan vara fallet om idrottsredskap förstörts för en person som på grund av ålder eller invaliditet inte längre använder redskapen. Ett annat typfall är att ägaren av ett stort grustag förlorat några lass. Det är därvid uppenbart att han inte köper grus av andra utan använder sitt eget så långt det räcker. I vartdera fallet bestämmes skadeståndet av ett försäljningspris och inte ett återanskaffningspris och problemet är att fastslå tidpunkten för en sådan försäljning. Skillnaden är den, att i det förra fallet skulle en försäljning sannolikt inte ha skett medan den i det senare fallet uppenbarligen skulle ha skett förr eller senare. I det förra fallet finns det knappast principiella skadeståndsrättsliga argument för en annan tidpunkt än skadefallet. Vid prisstegring finns det processuella argumentet, att skadevållaren inte skall vinna på att undvika förlikning. Vid det senare fallet är skadan teoretiskt utebliven sista försäljning i en oviss framtid. I samband med en fortlöpande näringsverksamhet där försäljning sker dagligen är det dock oviss om man skall dra långtgående slutsatser av ett sådant teoretiskt resonemang. I HD 1978 II 150 ansågs i ett dylikt fall rättegångens anhängiggörande vara avgörande i en situation med prisstegring.

I vissa fall kan täckningsköp vara omöjligt, skadan gäller t.ex. de sista buteljerna av vinet Haut-Maison 1977 eller en tavla av en avliden konstnär. Liksom i fallet med idrottsredskapen måste man konstruera en försäljning som sannolikt inte skulle ha skett.

VII. Dröjsmålsränta på skadestånd skall enligt 7 § räntelagen betalas från en månad efter framställandet av ersättningsanspråk, som preciserats på i stadgandet angivet sätt. Vid uppsåtliga brott löper räntan enligt 8 § från den tidpunkt då skadan inträffat och enligt 9 § senast från stämningdagen. En väsentlig omständighet för bestämmandet av räntenivån är den emotsedda utvecklingen av penningvärdet. Den i 4 § räntelagen fastställda räntesatsen om 16 procent innehåller utrymme för en t.o.m. rätt kraftig inflation. Till den del en värdeförändring rörande en sakskada beror på den allmänna förändringen av penningvärdet innehåller dröjsmålsräntan m.a.o. ett väsentligt in-

Tidpunkten för beräkandet av skadeståndets belopp

flationsskydd för den skadelidande. En uppvärdering av skadan jämte dröjsmålsränta leder därför till en överkompensation. Värdeförändringen på egendom kan vara knuten till ifrågavarande slags egendom och man skall därför inte helt sammankoppla värdetidpunkten och tidpunkten för skyldigheten att betala dröjsmålsränta, men man skall heller inte sluta ögonen för sambandet. Det är m.a.o. i många fall motiverat att inte beakta en värdestegring efter att ränteplikt inträtt.

VIII. Resultatet av ovanstående resonemang synes tyvärr bli, att man inte kan ange en allmängiltig värdetidpunkt. Sambandet med de konkretiserade kostnaderna leder i många fall till ett tänkt täckningsköp inom rimlig tid efter att skadan upptäckts. Om uppskovet med att handla inte bör anses som oförsvarligt utgör stämningssdagen en beräknings-tidpunkt. Händelser under rättegången kan även beaktas under särskilda förutsättningar. Skyldigheten att betala dröjsmålsränta kan ofta vara ett argument mot beaktande av senare värdeförändring.